

Nehcü'l-Belâğa'da Kur'ân

Allame Abdullah Cevâdî Âmulî

Özet

Kâmil insan, mücessem ve tekvînî Kur'ân'dır ve Kur'ân'ın hakikatini kâmil surette tanıtır ve arz edebilir. Masumlar ve onlardan biri olan Emîre'l-Mü'minîn Ali (a.s) kâmil insanlardır. Dolayısıyla İmâm Ali (a.s) Kur'ân'ı arz etmek/tanıtmak için en uygun kimsedir. Kur'ân, *Nehcü'l-Belâğa*'da fâ'ilî ve gâ'î nizâmı açıklayan bir kitap unvanıyla vasfedilmiştir. Bu esasa göre âlem, Allah'ın aynî/hakikî tecellisidir. Tıpkı marifetullahın, Allah'ın ilmî tecellisi olduğu gibi. Allah'ın gâ'î tecellisi de O'nun zâtıdır.

Nehcü'l-Belâğa'ya göre, Kur'ân'ın açıklanmasında bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Ezcümle: Kur'ân, tıpkı tekvînî bir Kur'ân olan âlem gibidir. Sükût hâlinde iken aynı zamanda nutuk ve beyân sahibidir. Bu beyânı duyabilmenin şartı; Kur'ân ve âlem hakkında tefekkür etmek, aynî ve ilmî nizâmın temel kıstaslarıyla doğru soruları sormaktır. Kur'ân'ın tefsirinde doğru olan metot, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiridir. Lâkin bizatihi Kur'ân, insanları ismet ve tahâret hanedanına müracaat ettirdiği için; Masumların sünnetini referans almak, Kur'ân'ın tefsirini tamamlayıcı bir unsur olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kur'ân İlimleri, Kur'ân Tefsiri, *Nehcü'l-Belâğa*, Fâ'ilî Nizâm, Gâ'î Nizâm.

Giriş

Nehcü'l-Belâğa'da Kur'ân'ın ele alınışına dair unsurların mihverlerini oluşturan üç esas mevcuttur:

1. *Nehcü'l-Belâğa*'nın muhtevâsının, Kur'ân'ın içeriği ile karşılaştırılması ve konularının, Allah'ın Kitabı'nın âyetleriyle sebeplendirilmesi; Kur'ânî meselelerin Ali bin Ebî Tâlib'in sözlerinde zâhir olması.

2. Emîre'l-Mü'minîn (a.s)'ın, Kur'ân'daki özel âyetler vasıtasıyla deliller sunması ve birtakım özel konularda Kur'ân-ı Hekîm'in bazı ilâhî âyetlerine temessük etmesi.

3. *Nehcü'l-Belâğa*'da Ali bin Ebî Tâlib (a.s)'ın diliyle, Kur'ân-ı Kerîm'in hakikatinin tarif ve beyân edilmesi ve insanların o hakikate râğbet ettirilmesi.

Birinci ve ikinci unsurun üçüncü unsurla olan tözsel farklılığı şudur: Bu iki unsurun, Kur'ân-ı Kerîm ile içsel bir irtibatı vardır; ama sonuncu unsurun Kur'ân ile irtibatı dışsaldır.

Bundan dolayı önceki iki unsur, Kur'an'ı tefsir ve Kur'anî mefhumları şerh etme bâbında telakki edilebilir. Sonuncu unsur ise, Kur'anî ilimler ve bunların temel bilgisi şeklinde adedilebilir. Başka bir deyişle, birinci ve ikinci mihverlerden hâsıl olan netice, Kur'an'ın ne söylediği olurken; Kur'an'ın ne olduğu ve nasıl anlaşılacağı bahsi, üçüncü mihverin özünü teşkil etmektedir. Gerçi ikinci unsurdaki söz, Kur'an'ın bazı âyetleriyle delil getirilmesi üzerinedir ve ikinci unsur bu yönüyle, *Nehcü'l-Belâğa'nın* maarifinin tamamının Kur'anî açıklamalar, işaretler (kinâye) ve âyetlerin toplamından elde edilen istinbatlar ile mutabık olması demek olan birinci unsurla çatışmamaktadır. Aynı şekilde, delillendirilen konuların dışında kalan meselelerde sırf âyetlere müstened delillerin mevcut olmayışı da *Nehcü'l-Belâğa'nın*, Kur'anî mefhumlara yabancı ve onlardan uzak olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü söz konusu istidlâller, bir zaruret hâlinin meydana gelmesi veya sual sorulması gibi nedenlerden dolayı arz edilmekteydi. Dolayısıyla Kur'an ve *Nehcü'l-Belâğa'nın* mutabakatı konusu, yalnızca delil getirilmiş meselelere mahsus bir durum değildir.

Hiz. Ali (a.s), Kur'an-ı Kerim'i kâmil şekilde idrak edişinin bir sonucu olarak, birinci ve ikinci mihverlere ait unsurlar ile Kur'an'ı tanıtmalarının yanısıra, üçüncü mihveri oluşturan unsur vasıtasıyla da dışarıdan kendisinin ders halkalarına katılmakta olanlara bu semâvî ve azametli Kitabı talim etmiştir.

İlk iki unsur, şimdiki bahsimizin dairesinin dışındadır. Bu makâlenin mesajını belirleyen şey, şüphesiz *Nehcü'l-Belâğa'nın* bakışından Kur'an'ın dışsal marifeti demek olan ve üçüncü mihveri teşkil eden unsur hakkındaki bahistir.

Kur'an'ın tanınması çerçevesinde, bu makalede ele alınacak konuların bir bölümü, ismet ve tahâret ailesine (Ehlibeyt), bilhassa da Ali bin Ebî Tâlib'e yöneliktir. Bunlardan bazıları, onun Kur'an'ın keyfiyetine dair söylediği sözlere matuftur. Bu mevzuların tamamı, aşağıda yer alan başlıklarda incelenecektir.

Kâmil İnsan Tekvînî Kur'an'dır

Hiz. Ali (a.s), kâmil insanın bariz örneği ve tam manasıyla ilâhî bir halifedir. Böyle bir insan, Allah'ın esmâ-i hüsnâsının ve yüce sıfatlarının mezâhiri hükmündeki bu imkân âleminin tüm hakikatlerinden haberdardır.

“Ve Âdem'e bütün isimleri öğretip sonra da bunları meleklerle arz ederek, “Sözünüzde doğru iseniz, şunların isimlerini bana haber verin.” dedi.” (Bakara, 31)

Bu âyete isnatla, âdemiyyet-i tâmm'in yüce makamı demek olan kâmil insan, ilâhî ve tekvînî esmânın tamamının husûlî değil, şuhûdî ilmine sahiptir. Aksi takdirde burada özel manada Âdem (a.s)'ın şahsı kastedilmemiştir. Böyle bir ilim (şuhûdî), malumun varlığıyla birlikte. Bundan dolayı da Allah'ın esmâ-i hüsnâsının tüm isimleri, ilâhî halife tarafından müşahede ve ihata edilmiş olacaktır. Böylesi bir vicdan ve ihâta, bir kitabın, mektubuna (içinde yazılanlara) ihatası kabilindedir. Bu açıdan her bir varlık; kelime, âyet veya özel bir sûre farz edilmektedir; ama âlemleri kendisinde toplayan kâmil insan ise evrenin

tüm kelimeleri, âyetleri ve sûrelerini kendisinde barındırır. Allah'ın halifesi olmanın hakikati de Allah'ın Kitabı'nı kendinde toplamaktır.

Emîre'l-Mü'minîn (a.s)'ın sözlerine müracaat edildiğinde masum Ehlibeyt ve onlardan biri olan Ali (a.s) dışında hiç kimsenin, Kur'ân'ı dışsal surette tanıtamayacağı daha iyi anlaşılacaktır. Yine Kur'ân'ın muhtevasının ortaya konulmasında da hiçbir şey ve hiç kimse onlardan daha yetkin olamaz. Eğer Kur'ân hakkında bir araştırma yapılacak olsa, onun, kâmil insanın dengi hükmünde olduğu görülecektir. Kur'ân bu bağlamda kâmil insandan daha üstün değildir. Gerçi makamca daha aşağı mertebelerde bulunan bu mülk ve teklif âleminde melekûf ve kâmil insan, Kur'ân'ın hakikatine tâbîdir. Bundan dolayı değerlendirme esnasında, Kur'ân'ın her bir merhalesinin, kâmil insanın yüce makamlarından hangi özel mertebelere karşılık olduğu dikkatle incelenmelidir.

Basiret sahibi bilginlerin nazarında insan-ı kâmilin hakikati, tıpkı Câmi' ve Müheymin olan Kitabın, diğer kitaplara, kelimelere ve varlıklara üstünlüğü gibidir. Zira o, İsm-i A'zam'ın (Allah) mazharıdır ve öteki varlıklar ise diğer isimlerin birer mazharıdır. Konevî, *Fukûk*'ta yer alan bazı konularda şu meseleye değinmiştir: Kâmil insanın kalbi, Allah'ın isminin (ki o isim, O'nun zât ismidir) rütbesindedir.

Âlemleri kendisinde toplayan insan, eşyanın tamamını kuşatmış olan Allah'ın halifesidir. Çünkü halifenin, kendisine halife olunanın boşluğunu doldurması gerekir. Eğer kendisine temsilci/nâib olunan, bir boşluğa sahip olmasaydı; halifesi ve kuşatıcılığının mazharı Allah (yani yine kendisi) olurdu; ama Muhît olan Allah'ın mazharı, şüphesiz âlemleri kendinde toplayan kişi olacaktır. Allah'a halifelik melekûf makamına nâil olan kimselerin faziletlerinden bir katre olan Emîre'l-Mü'minîn (a.s) da şöyle buyurmaktadır:

“...İlim onlarla hakikatin basiretine hücum eder. Onlar yakîn ruhla temasta bulunurlar; buluk içinde yaşayanların zor bulduklarını kolay bulurlar. Cahillerin tiksindikleriyle samimi olurlar. Ruhları en yüksek yere asılı bedenlerle dünya ile arkadaş oldular. Bunlar Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ve dinine çağıranlardır.” (*Nehcü'l-Belâğâ*, Kısa Sözler, 2)

Yeryüzündeki hilafetten kastedilen, hilafetin kapsamının yeryüzüyle sınırlı olması demek değildir. Bilakis bu sözle söylenmek istenen; hilafetinin sınırlarının oldukça geniş olmasına rağmen; halifenin, yeryüzünde mülkî ve unsurî (maddî) varlığıyla yaşıyor olmasıdır. Hz. Ali (a.s) kendisini, Allah'ın halifesi ve velisi unvanı ile tavsif etmektedir. Nitekim sadaka ve mâlî işleri ifa etmekle görevlendirdiği memurlarına gönderdiği resmî mektuplarda şöyle yazmıştır:

“Sonra de ki: “Ey Allah'ın kulları! Beni size Allah'ın halifesi ve velisi göndermiştir...” (a. g. e., 183. Hutbe).

Yine o, Hz. Mehdi'ye (a.f) bire bir uyan kâmil insan vasfı hakkında şöyle buyurmuştur:

“O, Allah'ın hüccetlerinden arda kalandır ve Allah'ın Peygamberi'nin (s.a.a) halifelerinden bir halifedir.”

Dolayısıyla, dışımızdaki âlem, sessiz (sâmit) bir kitaptır; ama iç âlem, yani kâmil insan ve ilâhî halife ise konuşan (nâtık) bir kitap ve dış dünyanın remizlerini içine alan derlenmiş bir Kur'ân'dır. İnsan-ı kâmil bunların tamamını kendi derûnunda gizlice müşahade etmektedir.

Hız. Ali (a.s) sefere çıkmaya karar verdiği bir esnada, "halife" unvanını Allah ile birlikte anmış ve bu tabiri *Nehcû'l-Belâğ'a*'da dua formunda şöyle zikretmiştir:

"Allah'ım sen yolculukta arkadaş, aile için vekilsin. Bu iki işi Sen'den başkası bir araya getiremez. Zira vekil bırakılan, yol arkadaşı olamaz; yol arkadaşı olan ise vekil bırakılmaz." (a.g.e, 46. Hutbe)

İmam Ali; Kur'ân'ı Tanıtabilecek En Liyâkatli Fert

Ehlibeyt (a.s)'ın faziletleri, *Nehcû'l-Belâğ'a*'da derlenenlerden çok daha fazladır. Söz konusu kitapta (*Nehcû'l-Belâğ'a*) zikredilen tüm faziletler, aşamalı bir şekilde bizim burada naklettiklerimizden epey fazladır. Ehlibeyt'in azameti hakkında yukarıda hatırlatılan ifadeler özetle şu şekildedir:

1) Rasûl-i Ekrem (s.a.a)'nin masum Ehlibeyt'i, Allah'ın sırlarının taşıyıcısı, ilminin sandığı, semâvî kitaplarının karargâhı ve dininin dağlarıdır.

2) İslam ümmetinden hiç kimse masum Ehlibeyt'e (a.s) erişemez ve onlarla kıyaslanamaz. Onlar dinin temelleri ve kesin bilginin sütunlarıdır.

3) Hidayet, Ehlibeyt vesilesiyle (a.s) bahşedilir ve insanların bâtunî körlükleri onlar sayesinde aydınlık bulur.

4) Kur'ân-ı Hekîm'in ve âyet-i kerîmelerin hakikati, onlar hakkında olup, onun remizleri de Ehlibeyt'te sessizliğe bürünmüş ve dâimî kılınmıştır. Hiçbir şey onları sükuta mahkûm etmemiş ve dışarıdan hiçbir otorite de onlara galip gelmemiştir. Bilakis kendileri sözün sahibi ve kelâmın emirleri olmuşlardır. Söz onların esiri ve onların iradesindedir. Maslahat gördüklerinde konuşmuşlar, maslahat görmediklerinde ise susmuşlardır.

5) Onlar ilmin hayatıdır ve ilim onların vesilesiyle ihyâ olmaktadır. Hak konusuna gelince, ona ne muhaliftirler ne de onun hakkında ihtilafa düşerler. Hak onlar yoluyla dönmesi gereken kaynağa dönmüş ve batıl kenara itilmiştir. Bunlar Allah'ın dinine aklanî bir şekilde kendilerinde yer verirler ve düsturlarına riayet ederler. Yalnızca işitme ve nakil yoluyla sınırlanmış bir şekilde dini öğrenmiş değillerdir.

6) Allah onları günah âfetinden temizlemiş ve kendi kullarının amellerine birer şahit kılmıştır. Onlar Kur'ân ile birlikte ve Kur'ân da onlar iledir. Hiçbir zaman Kur'ân'ı terk etmezler ve Kur'ân da onları terk etmez.

7) Her kim Peygamber (s.a.a)'in ailesine uzaklığı seçerse dalâlettedir. Hakkın önderleri, dinin sancakları ve doğruluğun lisanı olmak pak Ehlibeyt'in hakikatidir. Onların, en

üstün Kur'ânî derecelere eşdeğer tutulmaları gerekir. Aynı zamanda tıpkı suya hasret kalmış develer misali onların o berrak Kevser'ine yol alınmalıdır.

8) Onlar, ölümden sonra zahiren çürüyecek olsalar dahi, hakikatleri hiçbir zaman çürümeyecektir.

9) Tahir Ehlibeyt, münezzeh olan Rabbin işlediği ve eğittiği kimselerdir; lâkin başkaları bu nurânî zâtların ilmî ve amelî bereketlerinden ve ihsanlarından istifade etmektedirler. (Bu yolla işlenmekte ve eğitilmektedirler).

İkinci gruptaki delillere, yani ilimlerin ve Kur'ânî mefhumların açıklanmasında Emîre'l-Mü'minîn (a.s)'ın şahsının, ümmete öncelikli kılındığı bahsine gelince; buradan maksat, o himmetli İmam'ın (a.s) kendi şahsiyeti hakkındaki sözleridir, ki bunların bazıları Rasûl-i Ekrem (s.a.a)'nin huzurunda ve onun anlatımıyla sâdır olmuştur. Hz. Ali (a.s) kendisi hakkında şöyle buyurmuştur:

“Vahyin nurunu görüyor ve nübüvvet kokusunu kokluyordum.” (a.g.e., 192. Hutbe).

“Rabbimden kesin bir inanç üzere ve dinimde şüphe olmayan biriyim.” (a.g.e., 22. Hutbe).

“Bana gösterildiğinden beri haktan hiçbir zaman şüphe etmedim.” (a.g.e., 4. Hutbe).

“Benim yanımda basiretim var. Ne karıştırdım ne de işler bana karşı karıştırıldı.” (a.g.e., 137. Hutbe).

“Kitap benimledir. Onunla arkadaşlık yaptığımdan beri ondan ayrılmadım. (a.g.e., 122. Hutbe).

“Bilakis gizli bir ilmin üzerine sarıldım. Eğer onu açsaydım, derin bir kuyudaki ipler gibi ileri geri sallanırdınız.” (a.g.e., 5. Hutbe).

“Beni kaybetmeden önce bana sorun. Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bana soracağınız, sizinle Kıyamet vakti arasında vâkî olacak her bir hadiseyi şâmilidir. Örneğin bu soru, yüz kişiyi hidayete erdirip yüz kişiyi saptıracak bir fırka hakkında olursa, o fırkanın davetçisini, liderini, sürücüsünü, develerinin çöktürüldükleri ve yüklerinin indirildiği yeri, onlardan kimin maktul olarak ve kimin normal bir ölümle öleceğini size haber verebilirim.” (a.g.e., 93. Hutbe).

“Ben göklerin yollarını, yeryüzünün yollarından daha iyi bilirim. Rasûlullah'ın (s.a.a) sahabelerinin tümü, ona soru soran kimseler değildi. Öyle ki onu dinleyebilmek için bir bedevînin ve yabancının gelip ona soru sormasını arzu ediyorlardı. Ancak ben, aklıma takılıp da soru sormadığım ve ezberlemediğim hiçbir şey bırakmadım.” (a.g.e., 210. Hutbe).

“Sizin aranızda büyük ağırlıkla amel edip küçük ağırlığı emanet olarak bırakmadım mı?” (a.g.e., 87. Hutbe).

Hz. Ali (a.s)'ın ilmî ve amelî menkabeleri, *Nehcü'l-Belâğa'*da zikredilenden çok daha fazladır. Zira bu şerefli kitap baştan sona Hz. Ali (a.s)'ın faziletlerini beyân etmektedir. Her ne kadar bu kitapta yer almayan faziletler, içinde nakledilenlerden fazla olsa da. Şimdiye dek Hz. Ali (a.s)'ın ilmî ve amelî faziletlerinden nakledilenlerin özeti şöyledir:

1) Hz. Ali (a.s) vahyin nurudur ve risaleti melekûtî gözle müşahede etmiş, nübüvvetin râyihâsını derûnî bir idrak ile istişmam etmiştir. Tıpkı Hz. Ya'kûb (a.s)'ın buyurduğu gibi:

“Eğer bana bunamış demezeniz, inanın ben Yusuf’un kokusunu alıyorum.” (Yûsuf Sûresi, 94).

Aynı zamanda o, gaybî manzaraları seyretmiştir:

“Hayır! Kesin bir bilgiyle bileceksiniz. Andolsun o cehennemi göreceksiniz.” (Tekâsür Sûresi, 6).

Gaybî meleklerin sesini işitmiştir:

“Şüphesiz bizim Rabbimiz Allah'tır.” deyip sonra dosdoğru bir istikamet tutturanlara gelince, işte onların üzerine melekler incek ve “Korkmayın ve hüzne kapılmayın, size vaad olunan cennetle müjdelenevin.” diyeceklerdir.” (Fussilet Sûresi, 30).

2) Allah'ın kulları arasında oldukça nadir rastlanan bir olgu olan usûl ve fûrû'-u dinin hak oluşuna yakîn sahibi olma, Hz. Ali (a.s) için hâsıl olmuş ve bunun tahakkuku her tür şüphenin tahribatından uzak bir şekilde vâkî olmuştur.

3) Hz. Ali (a.s), ilâhî maarifi, melekûtî gözle müşahede etmiştir. Bu maarifin yalnızca husûlî tefekküründen hâsıl olan ilmiyle yetinmemiş, daha ilk andan itibaren eşyânın melekûtuna (kühüne) dair elde ettiği yakîn ile yaşamaya başlamış ve bir an olsun şüpheye kapılmamıştır.

4) Hz. Ali (a.s)'ın ilâhî nazarı her daim kendisiyle idi. Bundan dolayı ne kendisi yanlışlığa düşmüş ve ne de başkalarını düşürmüştür.

5) Kur'ân-ı Kerîm, onunla beraberdi ve o da Kur'ân'ı asla terk etmemiştir.

6) Eğer Hz. Ali (a.s) sahip olduğu ilmi izhâr etseydi, bu durum tıpkı bir ipin derin bir kuyuda salınması misali, başkaları için keder ve tezelzül sebebi olurdu. Yine o, kaybedilmezden önce kendisine istenilen her şeyin sorulmasını buyurmuştur. Nefsi elinde olan Allah'a yemin ederek, o andan kıyamete dek vuku bulacak hadiseleri, örneğin yüz kişiyi hidayet edip yüz kişiyi saptıracak olan bir grubun öncülerinin özelliklerinden diğer meselelerine varıncaya kadar her konuda insanları haberdar edebileceğini belirtmiştir. Gaybın semâvî yollarını, bu his ve şehâdet âleminin yollarından daha iyi bildiğini söylemiş ve nihayetinde de insanlar arasında büyük ağırlığı temsil eden Kur'ân-ı Kerîm ile amel edip etmediğini ve onlara küçük ağırlık olan itreti (a.s) emanet bırakıp bırakmadığını sormuştur.

Hatırlatma:

Birinci ve ikinci grup delillerden zikredilen her şey, Kur'ân-ı Kerîm'in Ehlibeyt'in yetkinliği hakkındaki delillerine binaen ele alınmıştır ve Kur'ân'ın delâletinden sonra *Nehcû'l-Belâğ'a*'daki söz konusu deliller beyân edilmiştir. Kur'ân-ı Hekîm'in sahih bilgisi ve tam tefsirine sahip olmak, tahir Ehlibeyt'in bir avantajı ve ayrıcalığıdır. Zira tıpkı Kur'ân'ın buyurduğu gibi:

“Doğrusu bu Kitap yalnızca arınmış olanların dokunabileceği, levh-i mahfuzda mevcut iken âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'dir.” (Vâkı'a Sûresi, 77-78-79).

Meknun Kitab'a ilmî dokunuş/vukûf, Kur'ân'ın bâtını (na dokunmak) demektir ve zâhîrî Kur'ân onun tenezzül bulmuş hâlidir. Kur'ân'a ilmî anlamda dokunmak; vehmin girdabından, hayal kuvvesinin ürettiklerinden, isyan ve tuğyan günahlarından arınmış ve zulmün kanına bulaşmamış olanların nasibidir.

“Ey Ehlibeyt! Gerçekten Allah sizden kiri giderip arındırmayı ve sizi tertemiz kılmayı istemektedir.” (Ahzâb Sûresi, 33)

Âyeti esasınca bu şartlara haiz olan kimseler masum Ehlibeyt'tir. Masum Ehlibeyt, (onlar yalnızca günaha uzak olmakla kalmayıp aynı zamanda onun hassas etkilerinden de pak kılınmışlardır) Kur'ân-ı Kerîm'in içsel ve dışsal kültürüne vakıf olmaları hasebiyle, ona ilmî dokunuşa en layık şahsiyetlerdir. Aynı zamanda, Kur'ân'ın bilgi ve mefhumlarını tarif ve tebyin etme özelliğine sahiptirler.

Yukarıdan elde edilen bilgiler doğrultusunda şimdiye dek ispatlanan bahisler şunlardır: Kur'ânî ilimlerin ve kavramların açıklanmasında masum Ehlibeyt ve özellikle Emîre'l-Mü'minîn (a.s) tam bir yetki ve liyâkate sahiptir ve varılan bu netice, onun Kur'ân hakkındaki sözlerinin incelenmesine dayanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Ali (a.s)'ın Kur'ân hakkındaki sözleri hülâsa bir şekilde incelenecek olursa bundan şu üç disiplin elde edilecektir:

Birincisi, “Kur'ân'ın fâ'ilî nizâmı, ki burada Kur'ân'ın hangi kaynaktan vücuda geldiği ve tahakkukunun ne şekilde olduğu bahisleri yer alır.

İkinci sırada; Kur'ân-ı Kerîm'in kavramlarına hangi düsturlarla/ruhsatlarla erişilebileceğini belirten bir disiplin olan “Kur'ân'ın içsel nizâmı” yer alır.

Üçüncüsü ise, Kur'ân-ı Kerîm'in varlığıyla hedeflenen nihâî gâyenin ne olduğunun analiz edildiği, “Kur'ân'ın gâyi nizâmı”nı ifade eden disiplindir. Şimdi bu üç disiplini sırasıyla inceleyelim:

1. Nehcü'l-Belâğâ'da Kur'ân'ın Fâ'ilî Nizâmı'nın İncelenmesi

Vücudu, bizzat ve aynî surette kendinden kaynaklanmayan her varlık, var olmak için bir illete muhtaçtır. Tıpkı Hz. Ali (a.s)'ın buyurduğu gibi:

“O'ndan başka her şey ma'lûldür.” (a.g.e., 186. Hutbe).

Nitekim tüm mümkün varlıklar, Allah'ın ma'lûl ve mahluklarıdır:

“Allah her şeyin yaratıcısıdır.” (Ra'd Sûresi, 6).

Lâkin âlemin yaratılışı; mahlukun Hâlık'tan ayrı ve farklı oluşu ve Hâlık'ından uzaklaşması esası üzerine cereyan etmemiştir. Zira her tür ayrılık, fâ'ilî temelde ve başlangıç noktasında bir değişikliği gerektirir. Oysa Allah, her tür dönüşüm/başkalaşımından münez-zeh ve her tarz değişikinden berîdir. Emîre'l-Mü'minîn (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Hiçbir iş/oluş O'nu meşgul edemez ve hiçbir zaman O'nu değiştiremez.” (a.g.e., 176. Hutbe).

Evrenin yaratılışını en iyi ve en ma'kûl surette beyân edebilecek ifade, Kur'ân'ın ve rivâyetlerin en zarif tabirlerinden biri olan “tecellî”dir. Tıpkı şu âyetin işaret ettiği gibi:

“Rabbi o dağa tecelli edince, onu paramparça etti. Bunun üzerine Musa (a.s) da ba-yıldı.” (A'râf Sûresi, 143).

Nehcü'l-Belâğa' da evrenin yaratılışındaki keyfiyete dair yer alan açıklamalardan şunlar anlaşılmaktadır: İlâhî hilkatin esası, O'nun aynı/hakiki tecellisidir, ki bu durum *Nehcü'l-Belâğa'* da şu şekilde beyân edilmiştir:

“Yarattıklarına yarattıklarıyla tecelli eden Allah'a hamd olsun.” (a.g.e., 108. Hutbe).

Nitekim Hâlık'ın marifetinin temeli de, bizatihi ilmî tecellisidir. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Yaratıcısı, onunla akıllara tecellî eder.” (a.g.e., 186. Hutbe).

O'nun ilmî tecellîgâhı akl-ı mücerred olduğundan, hiçbir zaman maddî gözlerle müşahede edilemeyecektir:

“Onunla gözlerin görmesinden uzak durur.” (a.g.e., 186. Hutbe).

Zira maddî gözler, melekûtî akıl ve ma'kûlü göremezler, bunlardan daha üstün olanı nasıl görebilsinler?!

Elbette derûnî idrak mecraları için Allah'ın tecellisi; müdrikin, tecelli eden/mütecellî Allah'ı ilmî manada ihata gücü demek değildir. Bundan ötürü Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Vehimler O'nu ihata edemez; bilakis onlara onlarla tecelli etmiş; onlarla onlardan sakınmıştır.” (a.g.e., 185. Hutbe).

Çünkü tecelli olunan/mütecellâ, sınırlı ve kuşatılmıştır. Bundan dolayı da hiçbir zaman, kendisini sınırlayanın ve kuşatanın menba'ını ihata edecek güce sahip olamayacaktır; çünkü hudutları ve kabiliyetleri, fâ'ilî mebde' (ilk fâ'il) aracılığıyla sınırlandırılmış ve kuşatılmıştır. Bu açıdan O'nun tecellîgâhı, yalnızca derûnî idrak kuvvesidir. Bu tecellîgâh dışında ise, sınırlandırılmış ve kuşatılmış demek olacaktır, ki bundan imtina edilir.

Böylece, Allah'ın yaratma esasının, aynî tecelli; ilâhî marifetin tecellîsinin de ilmî anlamdaki tecellî olduğu açıklığa kavuşmuştur. Dolayısıyla Kur'ân'ın sudur ve zuhuru Allah'ın mukaddes zâtından özel bir tecellî ile gerçekleşmiştir. Nitekim Emîre'l-Mü'minîn şöyle buyurmuştur:

“Allah, Muhammed (s.a.a)'i, kullarını putlara tapmaktan Kendisine tapmaya, Şeytan'a itaatten Kendisine itaate çağırarak için ve daha önce bilmedikleri Rabblerini bilsinler, reddettikleri halde ikrar etsinler ve inkar ettikleri halde varlığına inansınlar diye -açıkladığı ve muhkem kıldığı Kur'an ile- hak ile gönderdi. Münezzehe olan Allah, kendisini görmedikleri halde kudretinden gösterdiği şeylerle Kitabında onlara tecelli etti.” (a.g.e., 147. Hutbe).

Tıpkı Allah'ın tekvînî Kur'ân'daki tecellisinin, hissî bir surette değil, ma'kûl bir surette gerçekleşmesi ve böylece maddî duyu organlarından imtina etmesi gibi, tedvînî Kur'ân'daki ilmî tecellîsi de mahsus (hisse dayalı) değil, ma'kûl bir keyfiyetle vuku bulmuştur ve burada da maddî duyu organlarının hakimiyeti dışındadır. Maddî duyuların kâlıpları dışında bir teşhizatı sahip olmayanlar, kalbî şuhuddan mahrumdurlar ve bu yolla hâsıl olacak hakikatler onlara perdelenmiştir. Bu merhaleye erişenler için O'nun tekellümü tıpkı hilkatinin aslı misali, husûlî tefekkür ve zihinsel çabaların mahsulü olmaktan berîdir.

“Tefekkür olmadan mütekellim, niyet olmaksızın irade sahibi ve uzuv olmadan yapandır.” (a.g.e., 179. Hutbe).

Gönül erbâbı için böyle bir sohbet özlenesidir. *Nehcü'l-Belâğ'a'da* şöyle geçmektedir:

“Allah'ın peşpeşe gelen uzun zamanlarda ve fetret dönemlerinde, düşüncelerine ilham ettiği ve akıllarının özüne konuştuğu kulları vardır. Onlar kulaklarda, gözlerde ve kalplerde uyanıklık nuruyla kandillerini aydınlatmışlardır. Bu hal üzere Allah'ın azap günlerini anımsarlar.” (a.g.e., 222. Hutbe).

Kur'ân, özel bir ilâhî tezahür olduğundan bu kimseler de Kur'ân'ın kendine has nurunu taşırlar. Bu konuda Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Allah onu aydınlatıcı nurla, açık delil ve yol ile hidayete erdiren Kitap ile gönderdi.” (a.g.e., 161. Hutbe).

“Sonra ona kandilleri söndürülemeyecek bir nur olan Kitabı gönderdi.” (a.g.e., 196. Hutbe).

“Allah'ın Kitabı ile görür ve konuşursunuz.” (a.g.e., 133. Hutbe).

Eğer Allah, Kitabı nur unvanıyla nazil etmeseydi, eşyayı görebilmek kesinlikle mümkün olmayacaktı. Çünkü gönül gözü, eşyanın ve şahısların nurunu algılayabilmektedir ve bunun bir örneği de baş gözüyle tahakkuk etmektedir; o da maddî şeyleri, maddî ve hissî nur ile görebilmektedir. *Nehcü'l-Belâğ'a'da* bazen açık bir şekilde ve bazen de ima yoluyla Kur'ân'dan nur olarak bahsedilmesinin amacı, bu nurun özel bir ilmî tecelli oluşundandır.

Diğer şeylerin tecellisinde feyz vasıtaları, Allah'ın özel memurları gibidirler. Kur'ân-ı Kerîm'in tecellisinde de masum melekler, bu menbâ'nın yakın ve doğrudan fâ'illeri unvanıyla, özel memurlar hükmündedirler. Hz. Ali (a.s)'in diliyle:

“Usanmadan Allah'ı tesbih ederler. Gözün uyuması, akılların dalgınlığı, bedenlerin yorgunluğu ve unutkanlık gafleti asla onlara musallat olmaz. Aralarında O'nun vahyi için emin, elçileri için dil, hükmüne ve emrine amade olanlar vardır.” (a.g.e., 1. Hutbe).

“Allah onları orada vahyi için emanet ehli kılmış, emir ve yasaklarını elçilere götürülmek üzere onlara yüklemiş, onları şüphelerin şüphelerinden korumuştur.” (a.g.e., 91. Hutbe).

“Vesveseler onlara tamah etmez ki, onun şaibesıyla fikirlerinin üzerinde hakimiyet kursun.” (a.g.e., 91. Hutbe).

Yani ilâhî melekler yorulmak bilmez bir şekilde tesbih halindedirler; onları uyku tutmaz; dalgınlık, tembellik ve unutkanlık onlara ârız olmaz. Meleklerden bir grup, Allah'ın emîn-i vahyidir. Peygamberlere, Allah'ın ilâhî dili olurlar. Allah melekleri vahyin emanetçileri ve taşıyıcıları kıldı, onlar vasıtasıyla Peygamberlere vahyini ulaştırdı. Meleklerini şek ve şüphenin girdabından muhafaza etti ve onlarda hiçbir vesveseye yol vermedi.

Netice itibariyle; fâ'ilî nizâmın başlangıç mahalli Allah'ın vahyidir ve bunu açığa çıkarma şekli de özel bir ilmî tecellidir. Vahyin taşıyıcıları, özel olarak bu vazifeyle emrolunmuş meleklerdir. Dolayısıyla Kur'ân'ın fâ'ilî ekseninde hiçbir batıllık, muhalefet ve vehme yol yoktur. Bu bölümün tüm konuları Kur'ân âyetlerinden ayrıca istihraç edilebilir. Ama şimdiki bahsin asıl çerçevesi gereği, bu meseleler hakkında yalnızca *Nehcû'l-Belâğ'a*'daki delillerden istifade edilmiş, Kur'ân'a istinat edilmekten ise kaçınılmıştır.

2. Nehcû'l-Belâğ'a'da Kur'ân'ın İçsel Nizâmının İncelenmesi

Kur'ân'ın dâhilî nizâmıyla kast edilen, *Nehcû'l-Belâğ'a*'da Kur'ân'ın muhtevâsının açıklanması demek değildir. Zira bu makalenin mukaddimesinde geçtiği üzere, *Nehcû'l-Belâğ'a* baştan sona Kur'ânî mazmunlara sahip olup bunlara müstenettir. Bilakis burada Kur'ân'ın içsel nizâmıyla hedeflenen, Hz. Ali (a.s)'in kılavuzluğunda Kur'ân'ın tefsirinin keyfiyeti ve sahih tefsir metotlarının beyânıdır. *Nehcû'l-Belâğ'a*'da tefsir metotlarının ve Kur'ân'ın açıklanmasında meşru yöntemin ne olduğu bağlamında ele alınan püf noktaları şunlardan ibarettir:

1- Tedvîn edilmiş Kur'ân yalnızca sessiz bir Kitap olmakla kalmayıp, aynı zamanda sessizken nutuk ve beyân sahibidir. “O (Kur'ân), onlar arasında doğru söyleyen bir şahit ve konuşan bir suskundur.” (a.g.e., 147. Hutbe). Eğer Kur'ân salt sessizlik olsaydı, sözüün iki önemli özelliği olan şahitlik ve doğruluk ile vasıflanmazdı. Onun ayrıca nâtik oluşu da açıklanmıştır: “Kur'ân emrediciyken sakındıran; susarken konuşandır; Allah'ın, mahlukatı üzerindeki hüccetidir. Allah insanlardan Kur'ân'a olan misaklarına karşılık nefislerini satın almıştır.” (a.g.e., 183. Hutbe).

2- Tekvinî Kur'ân, yani hilkat âlemi de sâkittir ve tıpkı tedvinî Kur'ân gibi o da salt sükuttan ibaret değildir, sükut halinde iken konuşmaktadır: “Yarattığı her şey, varlığının bir hücceti oldu. Eğer o suskun bir mahluk ise delili, idare edilmesi suretiyle konuşmaktadır, onun Yaratana olan delili ortadadır.” (a.g.e., 91. Hutbe).

3- Hilkat âleminin sükut ve nutkunu birleştirmek şu şekilde olmaktadır: Eğer bir kimse tekvinî Kur'ân olan varlık sistemi ve mevcut evren hakkında doğru bir şekilde tedebbürde bulunabilir, sahih ve derin bir algının da etkisiyle sorular sorabilirse, buradan mantıkî cevaplara ulaşabilecektir. Lâkin bir kimse de doğru bir şekilde düşünemeyişinin etkisiyle gerekli soruları sormazsa, doğru cevaba da kesinlikle ulaşamayacaktır. Ya da dalâleti ve kötü zannı sebebiyle yanlış bir soruyu soracak olursa, bu kez de hilkat düzene, gerçek olmayan bir çıkarımı reva görecek ve kainattan mesaj olarak bunu alacaktır. İşte bu sonuncu yaklaşım, “kendi görüşüne göre tefsir”dir ve yerilmiştir. Bu durumun kanıtı da tekvinî Kur'ân'ın nutkunun, sahih bir tefekkür vasıtasıyla ulaşılacak bir hakikat olduğudur. Nitekim Hz. Ali (a.s), şunları açıklamıştır: “... delili, idare edilmesi suretiyle konuşmaktadır, onun Yaratana olan delili ortadadır.” (a.g.e., 91. Hutbe)”. Bu mesele, tedvinî Kur'ân için de geçerlidir. Yani eğer bir kişi ilmî bir âlem olan Kur'ân'ın bilgi sistemi hakkında doğru bir şekilde tefekkür eder ve muhkem sualler ortaya koyabilirse, bunların cevabına Kur'ân-ı Kerîm'den ulaşmış olacaktır. Ama eğer bir kimse de doğru bir şekilde düşünemezse gereken muhkem sualleri sormayacak, dolayısıyla da hiçbir şekilde de Kur'ân'dan doğru cevapları elde edemeyecektir. Eğer tecrübesizliği ve dalâleti sebebiyle yanlış bir soru soracak olursa, yanlış cevapları Kur'ân'a yükleyecek ve böylece Kur'ân'dan kendi zannını istihraç edecektir. Meselenin hatalı surette ele alınıp düşünsel kurmacalar vasıtasıyla anlaşılmaya çalışılması Kur'ân'ın ifadesiyle, “kişinin kendi görüşüne göre tefsiri”dir ve bu eylem de haram kılınmış ve yasaklanmıştır. Tekvinî ya da tedvinî olsun, Kur'ân'a arz edilecek her soru dâima bilgece olmalıdır. Zira, “İyi/isabetli bir soru, ilmin yarısıdır.” Bundan dolayı isabetli cevap da doğru şekilde sorulmuş bir soruya mübtendir ve onun ürünüdür.

4- Şüphesiz, isabetli bir cevabın zeminini hazırlayan bir soru, hakikî ve ilmî nizâmın temel kustoslarıyla uyumlu olmalıdır. Çünkü hem tekvinî Kur'ân olan varlık âleminin, hem de tedvinî Kur'ân olan ilmî âlemin, birtakım özel illî (neden) ve ma'lûlî (sonuç) kanunları vardır. Eğer soru, bu hakikî ve ilmî varlık nizâmına hâkim olan genel hatlarla mutabık olmazsa, varlık âleminden ve ilmî âlem olan Kur'ân'dan hiçbir doğru cevap alınamayacaktır. Tam bir tedebbür sahibi olmayan bir kimse, vehminin kuruntularını gerçek adeder. Kuruntularının doğru olduğunu sanan bu fert, soru sorarken yalnızca kendi tevehhümlerine başvurur, benliğinin batıl ve yanıltıcı sesini de sorularının cevabı zanneder. Hz. Ali (a.s), Muaviye'ye yazdığı bir mektupta şunları dile getirmiştir: “Kur'ân'ı tevîl ederek dünyayı istemek için hamle yaptın. Elimini ve dilimin devşirmedeği şeyden dolayı beni istedin. Sen ve Şamlılar, Osman'ın kanını bana sardınız.” (a.g.e., 55. Mektup). Bu mektupta te'vilin yerilen türü ile kastedilen, kendi görüşüne göre tefsirdir ve bu da sapıklığın hidayet yolu olarak yorumlanması, heva ve hevesin de hidayetini yerini alması demektir. Bu türden bir tefsirin karşısında ise isabetli soru ve cevaplardan sadır olmuş sahih tefsir vardır ve övülmüş/makbul te'vil olarak adlandırılmaktadır. Hz. Ali (a.s) oğluna (Hz. Hasan) yazdığı bir

mektupta şunları belirtmiştir: “Her şeyden önce Allah azze ve celle'nin Kitabını, bu Kitabın tefsir ve te'vilini, şeriat ve ahkâmını sana öğretmek istedim.” (a.g.e., 33. Mektup). Elbette tefsir ve te'vilin terminolojik/ıstılahî babta nasıl tanımlandığının, âyetlere isnatla elde edilen istidlâllerde bu ikisinden ne şekilde faydalandığının ve ikisinin birbirinden ayrıldıkları hususların neler olduğunun ele alındığı özel bir ilim vardır ve bu konular orada açıklanmıştır.

Hız. Ali b. Ebî Tâlib (a.s), hutbelerinden bazılarında hem varlık âleminin nutkuna işaret etmiş ve hem de Kur'ân'ın ilmî nizâmının da nutkuna hatırlatmalarda bulunmuştur. Bu iki konu hakkında şöyle buyurmuştur: “Allah kudretinin saltanatı, hikmetinin eserlerinin dile getirdiği harikalar ve yaratılmışların, O'nun kudretinin tutuşuyla ortaya konduğuna dair itirafları gibi bizi O'nu bilmeye mecbur eden delillerini bize gösterdi.” (a.g.e., 91. Hutbe). “Seni mahlukatından herhangi bir şeye eşit görenin, Seni o denk gördüğü şey olduğuna şahadet ederim. Seni denk gören ise muhkem âyetlerinin getirdiğini ve apaçık delillerinden çıkan hüccetlerin dile getirdiğini inkar etmiştir.” (a.g.e., 91. Hutbe). Bazı hutbelerinde de evrenin ilmî nizâmı olan Kur'ân'ın nâtk olması özelliğine değinmiş ve şöyle söylemiştir: “Allah'ın Kitabı dili yorumlayan bir konuşmacı, rükünleri yıkılmayan bir hâne ve yardımcıları hezimeteye uğramayan bir güç olarak aranızdadır.” (a.g.e., 133. Hutbe). “Allah doğru yola götüreren bir Peygamberi, konuşan bir Kitap ve dosdoğru yüce bir emirle gönderdi.” (a.g.e., 169. Hutbe).

5- Tedvînî Kur'ân isabetli görüş sahiplerinin, sorunların ve fikrî anlaşmazlıkların çözümü için başvurdukları bir kaynaktır. Hız. Ali bin Ebî Tâlib (a.s) şöyle buyurmuştur: “Topluluk bizi, aramızda Kur'ân'ı hakem olarak kabul etmeye davet edince, Yüce Allah'ın Kitabı'ndan yüz çeviren grup olamazdık. Münezzehe olan Allah, “Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Rasûl'e götürün.” buyurmuştur. (Nisâ Sûresi, 59). “Allah'a götürülmesi, O'nun Kitabı ile hükmetmemiz; Rasûl'e götürülmesi, onun sünnetine uymamızdır.” (a.g.e., 125. Hutbe).

Yani anlaşmazlığa düştüğümüz kimseler bizi Kitabın hakemliğine davet ettiklerinde, biz Allah'ın Kitabı'ndan yüz çeviren taraf olmadık. Çünkü Allah, çekişmelerin çözümünü için kendisine ve Peygamberine başvurulması gerektiğini buyurmuştur. Allah'a müracaat etmek, Kitabının hakemliğidir. Peygambere müracaat ise, sünnetine tutunulmasıdır. Buradan anlaşılıyor ki, Kur'ân-ı Kerîm'in zâhiri, görüş sahiplerince anlaşılabilir niteliktedir. İlk olarak onun zâhirî muhtevası tahsis ve takyid edilmişse, sünnetten hüccet aranmamalıdır. İkincisi, Kur'ân'ın nâtk oluşunun niteliği, görüş sahiplerinin her türlü güdülenme ve hevâdan uzak bir şekilde ondan istinbat etmeleridir. Üçüncüsü, bu hutbenin içeriğinde şöyle söylenmiştir: “Biz insanları değil, Kur'ân'ı hakem tayin ettik. Kur'ân iki kapak arasında satırlar halinde yazılıdır. O herhangi bir dili konuşmaz, ona bir tercüman gerekir, onun hakkında insanlar konuşur.” (a.g.e., 125. Hutbe)

6- Şu ana dek Kur'ân'ın nâtk ve sâkit oluşu konusunda üç grup insan ele alınmıştır:

Birinci grup: Bunlar bağınazlık ve düşüncesizliklerinin etkisiyle Kur'ân'a dair hiçbir soru sormazlar. Bu grup hakikaten durağan ve katıdır. Kur'ân'dan bir şey işitmezler. Dolayısıyla bu ilâhî Kitap da onlara karşı suskundur.

İkinci grup: Bu gruptakiler sapkınlıkları ve kötü zanları sebebiyle bâtil sorularla Kur'ân-ı Kerîm'in huzuruna gelirler. Vehimlerinden mütevellit önyargılarını, Kur'ân'ın sesi olarak telakki eder, ilâhî Kitabı istedikleri gibi değerlendirirler. Allah'ın Kitabı bu gruba da sâkittir. Çünkü Kur'ân'ın beyân ettiği bir konuyu bu kimseler duymaz ve nefislerinden işittiklerini, Kur'ân'ın sözü sayarlar.

Üçüncü grup: Bunlar sırât-ı müstakîmde yol almalarının etkisiyle Kur'ân'ı Kerîm'e tedebbürle ma'kûl sorular arz eder ve ondan uygun cevabı alırlar. Bu vasfa sahip müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'in tercümanlarıdır ve Kur'ân-ı Kerîm'in diliyle söz söylerler: "... onun hakkında insanlar konuşur." (a.g.e., 125. Hutbe)

Şimdiye kadar izah edilenler, Kur'ân-ı Kerîm'in nâtk oluşunun dört gruba göre incelenmesi ve bu grupların sahip olduğu özelliklerin ortaya konulması üzerine idi. Bunlardan ilk üçünün vaziyetleri sırasıyla açıklandı.

Dördüncü gruba gelince: Eğer salih bir sâlik, mütedebbir bir müfessirden daha da üstün derecelere erişip, tekvinî Kur'ân'ın derinliklerinden esrar ve remizleri kesbeder ve böyle bir yol azığıyla tedvinî Kur'ân'ın huzuruna gidip gaybî bir meseleyi arz eder de ilhamlar vasıtasıyla geleceğe dair bilinmeyen meselelere vakıf olmak isterse, Kur'ân bu konu hakkında da onunla konuşacaktır. Derin bir tefekkürün eseri olan sorgulayıcı bir dille gaybî ilham ve sırlara muttali olmak isteyenlere cevap verecektir: "Bu Kur'ân'dır ki, ondan konuşmasını isteyin; ancak o konuşmaz. Fakat ben onu size haber vereyim. Bilin ki onda geleceğin bilgisi, geçmiş hakkında bilgiler, hastalığınızın ilacı ve aranızdaki ilişkilerin tanzimi vardır." (a.g.e., 158. Hutbe). Dördüncü grubun özelliklerinden birincisi, genel vukûfiyet çerçevesinin dışında olan gaybî esrar ve ilhamlara yöneliktir ve bunların sadece seçkinler/havâss için kemâl yönü vardır. İkincisi; Kur'ân'ın zâhirî hüccetlerinin açıklanmasında takyit/kayıtlama, tahsis/hâs kılma ve karine gibi unsurlar oldukça önemli bir paya sahiptirler. Yani üçüncü grubun sorgulama ve Kur'ân'a başvuru yoluyla elde ettiklerine ilaveten, dördüncü grup vasıtasıyla da genel anlamda tahsis, takyid ya da Kur'ânî içeriğin nakli konularında hücciyet hâsıl olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm bu iki merkezî noktada ismet sahibi ilâhî velileri kapsayan dördüncü gruba nispetle nâtk olmakla beraber, nazar sahibi müçtehitler ve re'yinde isabetli müfessirlerden müteşekkil üçüncü gruba ise sâkittir. Hz. Ali (a.s), bu konuyla ilgili olarak meydan okuma sadedinde şöyle arz etmektedir: "Bu Kur'ân'dır ki, ondan konuşmasını isteyin; ancak o konuşmaz. Fakat ben onu size haber vereyim." (a.g.e., 158. Hutbe).

7- Kur'ân'ın ilk sözü, kendi hedefini açıklığa kavuşturması noktasındadır. Yani dışsal meselelere delâlet etmeden önce, içsel insicamının niteliği hakkında söz söylemektedir. Bu meseleyle ilgili olarak, baştan sona tüm âyetlerde hikmetli Kur'ân'ın mesajında hiçbir tutarsızlık, ihtilaf ve tekzibe rastlanmamasının yanısıra, meselelerin birbirine kâmilan yönelimli olduğu görülecektir. Bu açıdan âyetlerin tümü, birbirinin tamamlayıcısıdır: "Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir Kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi." (Zümer Sûresi, 23). Âyetlerin birbirleriyle etkileşimi ve Kur'ân'ın hedefine delâlet edişleri konusunda Hz. Ali (a.s), Kur'ân'ın diliyle şunları arz etmektedir: "Allah, Kitabın bir kısmının, diğer kısmını onayladığını ve onda ihtilaf olmadığını zikrediyor.

Münezzeh olan Allah, “Eğer o, Allah’tan başkası tarafından gelmiş olsaydı, onda birçok tutarsızlık bulurlardı.” (Nisâ Sûresi, 82) buyuruyor.” (a.g.e., 18. Hutbe). Yani âyetler baştan sona birbirinin tasdik edicisi ve açıklayıcısıdır. Eğer bir âyette bir konudan bahsedilmişse, mazmunu başka âyet veya âyetlerde açıklığa kavuşturulur, bu suretle genel olmaktan çıkıp daha özel bir hal alır; kayıtlanmış olur ve karinesi açıklık kazanır. Böylece aynı konuya ait delillerin parçaları birbirini bulur ve delillerin birbirini tamamlamasıyla da o âyetin tefsiri netleşir. Çünkü bazı âyetlerin şerhinin, başka bir âyetin diliyle tamamlanması gerekir. Bazı âyetlerin tefsiri başka bir âyetin şahitliği ile gerekli olan izaha kavuşur. Öyle ki Hz. Ali (a.s) bu konuyla alakalı olarak şöyle söylemiştir: “Allah’ın Kitabı ile bakıyor, konuşuyor ve işitiyorsunuz. Bu âyetlerin bazısı bazısıyla konuşuyor ve birbirlerini birbirlerine şahit gösteriyor. Allah hususunda ayrılığa düşmüyor ve birbirlerine muhalefet etmiyor.” (a.g.e., 133. Hutbe). İşte bu konu, yani âyetlerin birbirleriyle tamamlanışı, doğrulanışı, Hz. Ali (a.s)’ın deyişiyle konuşmaları ve birbirlerine şahit olmaları konusu; Kur’ân’ın nur ve tibyân oluşunu ve eşyanın tamamı için nazil olduğunu belirten âyetlerden kâmil surette anlaşılabilir. Zira eşyanın nuru olan bir Kitap, her şeyden önce kendisinin nurudur. Diğer şeylerin tibyânı (açıklayıcısı) olan bir Kitap, yine her şeyden önce kendisinin açıklayıcısıdır.

8- Kur’ân’ın tefsirinde doğru olan yöntem, Kur’ân’ın kendisiyle tefsiridir. Kur’ân’ın metni, ismet ve taharet âilesini tüm insanlığın referansı olarak tanıttığından, Masumların (a.s) sünnetine rücu etmek, Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsirini tamamlayıcı öge olacaktır. Nitekim böyle bir rücu olmadan Kur’ân’ın hakikati, yine kendisiyle tefsir edilmiş olmayacaktır. Çünkü Masumların sünnetine rücu etmenin lüzumuna delâlet eden bazı âyetlerin görmezden gelinmesi, Kur’ân âyetlerinin bir kısmının tefsir sahnesinden silinmesi demektir. Haliyle bu durum, âyetlerin baştan sona birbirlerine yönelimli ve kendi aralarında teâtî halinde olmalarıyla bağdaşmamaktadır. Hz. Ali (a.s), Masumların en kâmil örneğini teşkil ettikleri ilâhî veliler hakkında şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah’ın velileri, kendilerinde Kitabın ilminin bulunduğu, onu bildikleri, Kitabın kendileriyle ayakta tutulduğu ve Kitapla ayakta kalan kimselerdir.” (a.g.e., Kısa Sözler, 432).

İlâhî evliyanın Kur’ân’ın tercümanı oluşlarının ve Kur’ân ilimlerinin onlar vesilesiyle başkalarının istifadesine sunulmasının sırrı daha önce beyan edilmişti. Bu sır şuydu: Onlar dördüncü grubun fertleridir ve Kur’ân’a, başkalarının sormaktan aciz olduğu özel soruları yöneltirler ve ondan isabetli cevapları alırlar. Bunların dışında kalanlar ise nâtık Kur’ân’ın bâtûnî sesini işitmekten mahrumdurlar. İnsanlar ve âlimlerin geneli, Kur’ân’ı işitmekten nasipsizdirler. Zira daha önce şöyle nakledilmişti: “...ona bir tercüman gerekir,..” (a.g.e., 125. Hutbe). Vehimlerinin uğultusunu veya başkasının gürültü ve hezeyanlarını işiten kimsenin, bunları Kur’ân’a mâl etme ve Kitabın hedefi olarak telakki etme hakkı yoktur. Böyle bir tavır, tıpkı Hz. Ali (a.s)’ın belirttiği gibi cehalet ve sapıklıktır.

Hz. Ali (a.s), halkın bir bölümünü aldatmak ve tuzağına düşürmek için düzen kuran, bu amaçla kendini âlim olarak tanıtan; lâkin batınının hilekârlıktan ibaret olduğu bir şahıs için şunları söylemiştir: “Bir diğeri ise âlim olarak adlandırılmasına rağmen âlim değildir. Bazı cahillerden cahillikler, bazı sapkınlardan sapıklıklar almıştır. İnsanlara aldatıcı

ve yalan sözlerle tuzaklar kurar. Kitabı kendi görüşlerine göre anlamlandırıp tefsir eder ve hakkı kendi arzularına atfeder... “Bid’atlerden uzak dururum.” der, halbuki onların içinde yatar. Görüntüsü insan suretinde, lâkin kalbi hayvan kalbidir. Hidayet kapısını bilmez ki onu izlesin, körlük kapısını bilmez ki ondan uzak dursun! Bu kimse dirilerin ölüsüdür.” (a.g.e., 87. Hutbe). Kendi görüşünü Kur’ân’a yükleyen, bir fayda elde etme uğruna onu kendi görüşüne göre tefsir eden ve de başkalarını aldatıp tuzağına düşürmek için tasarrufuna aldığı tefsiri kullanan kimse, insan suretinde bir tuzak ve yaşayan bir ölüdür. Onun bâtını diri bir hayvan ve ölü bir insan misalidir. Ama Hz. Bakiyyetullah (Ruhumuz onu Yaradan’a feda olsun) gibi kâmil bir insan, tedvînî Kur’ân hakkında, tekvinî Kur’ân konusundaki görüşünün aynısına sahiptir. Yani, tekvinî varlık nizâmında tüm eşyanın Allah’ın iradesine tâbî olması gibi; tedvinî ve ilmî nizâmında da tüm ilimler, mefhumlar ve maarif Allah’ın ilmüne tâbîdir ve bunların tamamı hikmet sahibi bir Kur’ân olarak tecelli etmiştir.

Bundan dolayı Hz. Ali (a.s), zâhirde insan görünenlerin karşı kutbunu oluşturan ilâhî ve kâmil insan hakkında şunları ifade etmiştir: “Hidayeti arzuya atfettiklerinde o, arzuyu hidayete atfeder. Kur’ân’ı kendi görüşlerine atfettiklerinde o, görüşü Kur’ân’a atfeder.” (a.g.e., 138. Hutbe). Kendi görüşünü ilâhî vahye atfeden ve Kur’ân’ı hevâsına yükleyen kişi ya ifrat ya da tefrit etmiştir. Zira böyle bir işin menşei, cehalet ve dalâletten başka bir şey değildir. Cahil kimse ya sapkıncıdır ya da ifrat veya tefrite düçar olmuştur ve bunların her ikisi de cennet lütfunu vebale dönüştüren dalâlet yoludur. Emîre'l-Mü'minîn (a.s) şöyle arz etmiştir: “Muhammed (s.a.a)’nin O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederiz... O, güvenilir olarak görevini eda etti ve hak yolunu izleyen biri olarak dünyadan ayrıldı. Aramızda hakkın bayrağını bıraktı. O bayrağı geçen dinden çıkar, gerisinde kalan yok olur. Ondandır ayrılmayan ise hedefe ulaşır.” (a.g.e., 100. Hutbe). Şaşırmış ve haddini aşmış bir müfrit ve yine muhtelif suretlerde batıla bulaşmış müferrit olmaktan kurtulmanın sırrı, vahyin vahiyle tefsiridir. Sırât-ı müstakîm, yegâne kurtuluş yoludur. Zira o yoldan sapmak ve dönmek dinden çıkmak demektir ve sonuç itibarıyla helâk sebebidir. Bunun aksi olarak, her yönden bu yola mukayyet olunup uyulduğu takdirde de insan daimî surette itikadî ve ilmî istikrara kavuşacak; neticede de sırât-ı müstakîmin aslına bağlı kalarak hedefine nâil olacaktır.

9- Kur’ân ilâhî bir nurdur ve onda hiçbir belirsizlik yoktur. Bir yandan müteşabih âyetleri şâmil, bir yandan da misdak zikretmeksizin genel kanun ve hükümleri açıklamaktadır. Örneğin; “nifak” virüsünün muhtelif çeşreler barındırdığını beyan eden bir tabir olan, “bir şeyin içinden/arasından geçmek, bir şeyden çıkmak: **مَرَق**” ifadesi, “anlaşmayı bozma: **نَكَث**” ve “adalet: **قَسَط**” gibi Kur’ânî kavramlarda, kişilerin muhkem âyetlere rücu etmeksizin bu türden âyetlere kusur izâfe etmesi mümkündür. Böylesi durumlarda Kur’ân’ın rehberliğinde, konuşan Kur’ân olan pak itrete (a.s) müracaat edilmelidir; bu sayede, birkaç anlamı birden yüklenebilen bir âyetten, örneğin “münafık” tabiri ile ilgili olarak, uygunsuz bir anlam çıkarılmaması olur.

Bu bağlamda Hz. Ali (a.s), Abdullah bin Abbas’ı Hariciler’e ihticac etmesi için gönderdiği sırada ona şöyle buyurmuştur: Sünnet de tıpkı Kur’ân gibi müteşabihleri de şâmil olmasına rağmen; söz, davranış, yazı ve sükût vb.’nin toplamıdır ve bu misdaklardan

herhangi birinin vücut bulması halinde genel kanun ve küllî kaideler de bunlardan sadır ve zahir olacaktır. Bu yoldan başkası, münafığın kabul ettiği bir yoldur ve kapalıdır. Hz. Ali (a.s) dışında kimse Rasûl-i Ekrem (s.a.a)'nin sünnetinden zuhur eden şeylerin tamamına vakıf olabilmüş değildir. O, bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Rasûlullah (s.a.a)'ın sahabelerinin tamamı, ona sürekli soru soran kimseler değillerdi. Öyle ki onu dinleyebilmek için bir bedevînin ya da bir yabancının gelip ona soru sormasını bekliyorlardı. Ancak ben aklıma takılıp da sormadığım ve ezberlemediğim hiçbir şey bırakmadım.” (a.g.e., 210. Hutbe). Alevî ilmin ihatasını sunan bu pasaj, ikinci bölümde arz edilmişti. Bu yolla Hz. Ali (a.s) meydan okuma kisvesiyle veya ilâhî bir nimet olan gayb ilmi için şükürünü eda etmek maksadıyla şu ifadeleri beyan etmiştir: “Allah'a andolsun ki eğer istersem, sizden her birinize çıktığınız ve girdiğiniz yerleri ve büründüğünüz tüm hallerinizi haber verebilirim. Ancak benden dolayı Rasûlullah'a dair küfre düşmenizden korkuyorum.” (a.g.e., 175. Hutbe). Elbette böyle kâmil bir vukufiyetin menşei, Ali bin Ebî Tâlib (a.s)'ın, ilâhî bir ilme mazhar oluşudur ve bu duruma da şu âyet bir delil teşkil etmektedir: “(Ey Muhammed!) Ne işte olursan ol, Kitaptan ne okursan oku! Ey insanlar! Ne yaparsanız yapın, siz o işe daldığınızda Biz mutlaka üstünüzde şahidizdir. Ne yerde ne gökte zerre miktarı bir şey Rabbinden gizli kalabilir! Bundan daha küçüğü de daha büyüğü de apaçık bir Kitapta kayıtlıdır.” (Yûnus Sûresi, 61). İşte böylece kâmil insan Allah'ın izniyle adım adım, Kitab-ı Mübin, İmam-ı Mübin v.b olacaktır.

3. Nehcî'l-Belâğ'a da Kur'ân'ın Gâyî Nizamının İncelenmesi

İlliyyet ve ma'lûliyyet kanununda kural şudur: Her fiilin bir fâ'ili ve hedefi vardır. Yani hiçbir fiil, onu yerine getiren/başlatan bir fâ'il olmaksızın şans eseri meydana gelmemektedir ve hiçbir iş/oluş da hedefsiz değildir. Elbette bu işlerin/oluşların birbirlerinden farklı olmaları hasebiyle hedefler de muhtelif olacaktır. Aynı şekilde fâ'iller de farklıdır. Bu genel kanundan hiçbir fiil müstesna olmamıştır ve olmayacaktır. Ama fâ'illerin farklı olmalarının etkisiyle bazı varlıkların, zâtî olmayan özel bir hedef taşımaları mümkündür. Böylece bu özel hedef gereğince kendi ve hedefi arasında özel bir fiil vasıtasıyla irtibat kuracaktır. Bu yolla, fâ'il ve hedef arasındaki irtibatı kuran bu özel fiil, belirlediği hedefine ulaşmış olacaktır. Bu duruma mukabil olarak, varlıkların bir diğer kısmı da (bir önceki gruptan farklı olarak), zâtî olmayan özel bir hedef taşımadıklarında da özel bir fiili yerine getirme vasıtasıyla kendileri ve söz konusu hedefleri arasında bir irtibat kurabilmekte ve bu özel irtibat sayesinde de hedeflerine ulaşabilmektedirler. Nedensellik (illî-ma'lûlî) kanununda böyle bir varsayım mümkün olmakla kalmayıp aynı zamanda zorunludur da. Çünkü eşya/varlık nizâmında fâ'iller silsilesi/zincirinin mutlak surette fâ'il-i bizzâta/ilk fâ'ile erişmesi gerekir, ki bu fâ'ilin illiyeti/nedenselliği, zâtının kendisidir ve ilk fâ'il/ilk illet olabilmesi için herhangi bir fâ'ile ihtiyacı yoktur. Çünkü o, bizzat fâ'ildir ve gâ'yî nedenselliği de yine zâtındandır ve onu bu makamda tamamlayacak başka bir gâ'yî nedene muhtaç değildir. Aksi takdirde “devir ve teselsül” sorunu meydana gelir. Dolayısıyla varlık âleminde, zâtî suretteki bir ilk gâ'yînin varlığı zorunludur.

“Tevhid” burhanında şöyle bir kanun arz edilmektedir: Zâtî ve sınırsız kemallerinin tamamının, zâtının kendisinden kaynaklandığı birden fazla vâcib-i bizzât yoktur. Dolayısıyla tüm eşyanın ilk fâ'il-i bizzâtı olan Allah, bunların tamamı için aynı zamanda ilk gâyi-i bizzât'tır. Her fâ'il, kemale ulaşmak maksadıyla bir fiili yerine getirir. Fakat eğer sonsuz ve mutlak kemal bir fiili yerine getirirse, amacı fâ'ile ulaşmak ve fâ'ilin yakınlığıdır; bundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla bu tür durumlarda hedef sadece fâ'ildir, ondan başka bir şey değildir. Allah Kur'ân'da şöyle buyurmuştur:

“O, Evvel ve Âhir'dir; Zâhir ve Bâtun'dur.” (Hadîd Sûresi, 30).

Dolayısıyla âlemde, Sonsuz olan fâ'ilden sadır olacağı farz edilebilen her şey, onun hedefi değil, fiili hükmündedir. Zira o nâ-mütenâhî fâ'il de tüm mâsivânın başlangıcı ve ilk fâ'ildir. O aynı zamanda Son'dur ve kendisi dışındakilerin ilk gâyi-i bizzâtıdır.

Tekvînî Kur'ân olan varlık nizâmının hedefliliği ve tedvinî âlem niteliğindeki hikmetli Kur'ân'ın da hedef sahibi oluşu, Allah'ın esmâ-i hüsnâsında yer alan iki isim üzerine temellenmiştir:

Bunlardan birincisi; Allah, mutlak surette Ganî'dir. Çünkü hiçbir şeyi kendi eksikliğini gidermek için yapmaz. Zira O bir şeye muhtaç değildir ki, tayin ettiği hedefe ulaşmak vasıtasıyla bu ihtiyacını gidersin! Yine O, kendinden başkasına bir menfaat ulaşturmamak maksadıyla da bir fiili yerine getirmez ve başkasına bir fayda erıştirmeyi asıl hedefi olarak tayin etmez. Böyle bir hedefe sahip olmanın gereği; Allah'ın, kendinden başkasına bir fayda/menfaat ulaşturmadağı takdirde, O'nun sonsuz kemallerden bir kemale sahip olmadığı ve kendinden başkasına bu faydayı ulaştırmak suretiyle o kemale nâil olacağı anlamına gelir. Bu varsayım da batıldır. Çünkü mutlak Kemal ve sonsuz fiiliyyet olan Allah için, böyle bir durum tasavvur edilemez. Allah; ilmî, aynı âlemi ve de tekvînî ve tedvinî Kur'ân'ı, kendine bir fayda ve nimet erıştirmek gayesiyle yaratmamıştır. Burada hedef şudur: Fiil vasıtasıyla hasıl olacak hiçbir kemal, fâ'il-i bizzât'a erişemez. Çünkü fâ'il-i bizzât, bizâtîhi sonsuz kemaldir.

İkincisi; Allah, Hekîm'dir. Hikmet, hedef, menfaat ve maslahat olmaksızın hiçbir iş yapmaz. Yani onun tüm işleri, hikmetli ve maslahatlıdır. Bu maslahat da fiile yüklenir ve ondan hasıl olur. Böylece Allah'ın mümkün bir varlık olan fiili, layık olduğu kemale erişmiş olur. Allah'ın, esmâ-i hüsnâsındaki bu iki isminden (Ganî ve Hekîm) hasıl olanları toparlayacak olursak;

1- Tekvînî ve tedvinî âlem, baştan sona hikmet, maslahat ve hedef sahibidir.

2- Hikmet, hedef ve mashatlardan hiçbiri Allah'a matuf değildir. Hatta kendinden başkasına fayda ulaştırmak dahi zâtundan hariç bir kemal değildir; bundan dolayı fiili aracılığıyla, zâtî için bir kemal te'min etmesi söz konusu değildir.

3- Kudret, fiili yapma veya terk etme iradesi demektir ve Allah'ın zâtının aynıdır. İlâhî ve mukaddes zâtın bir fiilin sadır olması; fiilin lüzumuna ve O'nun mecbur oluşuna delâlet etmez. Dolayısıyla da O'nun ihtiyarına hâlel getirmez.

4- Feyzin devamı, tabiat âleminin kademinden (kadîm oluşundan) ayrı bir konudur. Feyz ve fazlın idâme sebebi Allah'tır: "O'nun tüm nimetleri kadimdir; mahluklarının üzerine feyz ve fazlını devam ettirendir." Akış ve dönüşümden ibaret olan madde âleminin kademi, O'na nispetle hudûs-i zamânî ve hudûs-i zâfîdir ("mahiyet" manasında değil, "hüviyet" manasında) ve O'nun zâtıyla bir arada değildir.

5- Allah, Kâdir-i Mutlak olduğundan, hiçbir şahsın ya da kanunun sultanı altında değildir ve bunlar O'na hâkim de olamaz. Tıpkı Mutezile'nin düşündüğü gibi, O, hikmetli bir işi icbar vasıtasıyla yapmaz (vâcibun aleyh); bilakis İmâmiyye'nin kabul ettiği üzere, O'ndan sadır olan fiilin hikmetli oluşu icap eder (vâcibun anh).

6- İmâmî felsefî tefekkürün, Eş'arî Kelâmı'nın tevehhümlelerinden ayrıldığı nokta şu iki esasa üzerinedir: Bunlardan birincisi, Eş'arî itikadına göre "hüsün ve kubuh-i aklî" düşüncesi doğru değildir. Ama İmâmiyye felsefesinin aklî esaslarına göre akıl, hüsn ve kubhun idrakinde bağımsızdır. İkincisi ise; Eş'ariyye Kelâmı'nın zannı esasınca Allah'ın fiillerinde hedef yoktur. İmâmiyye'nin aklî felsefesinde ise Allah'ın fiilinin bir hedef sebebiyle sadır olduğu kabul edilir. Bu hedef de ya "bizzat" olmak suretiyle fâ'ilin kendisidir ve fiilin nihâî kemali de fâ'il-i mahz'a ulaşmaktır, ki O, aynı zamanda hedef-i bizzâttır da. Diğeri ise "bi'l-gayr"dır; bu ikinci durumda da kemal, hikmet, maslahat ve menfaat fiile yüklenir ve böylece fiil, kendine mahsus olan kemale erişerek, mümkün varlıkların sınırları içerisinde kendine yer bulur. Eğer fiil hedefine ulaşmazsa, bu durum fâ'ile bir zarar vermez ve O'nun bir şeyden mahrumiyet sebebi olmaz. Zira sonsuz bir fâ'il-i bizzât, mutlak surette ihtiyaç sahibi olmaktan uzaktır.

Hikmetli Kur'ân bu bağlamda iki önemli esasa değinmektedir: İlki, hedef sahibi bir nizâm olan insan ve âlemin kastedildiği tekvinî Kur'ân'dır. Diğeri de Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmayışıdır. Birinci konunun açıklaması; tekvinî nizâmın yani tekvinî Kur'ân'ın yaratılış gayesi, bir yandan insanın tevhidî marifeti elde etmesidir. Talâk Sûresi'nin sonunda şöyle buyruluyor:

"Allah yedi kat göğü ve Yer'den de bir o kadarını yaratandır. Emir bunların arasında cereyan eder. Allah'ın her şeye kudretinin yettiğini bilmeniz için bu yeter." (Talâk Sûresi, 12).

Bir yandan da insanın hâlis ibadetini yaratılış sebebi olarak bildirmektedir. Zâriyât Sûresi'nin son bölümünde şöyle buyruluyor:

"İnsanları ve cinleri yalnızca Bana ibadet etsinler diye yarattım." (Zâriyât Sûresi, 56).

Birinci âyete göre, teorik aklın (akl-i nazarî) hedefi ve insanın bilme boyutu dikkate alınmıştır. İkinci âyette ise, teorik akla ve insanın bilgi boyutuna dair hedefin; isabetli ilmin ve salih amelin ışığında temin edilebileceği beyan edilmiştir.

İkinci konu da Allah'ın her varlıktan ve menfaatten zâî surette ganîliğidir, ki bunlar mümkün varlıklara mahsus durumlardır. Mübarek İbrâhim Sûresi'nde buna şöyle işaret edilmiştir:

“Musa şöyle demişti: “Siz ve yeryüzünde olanların tümü nankörlük etseniz de şüphesiz Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övgüye layık olandır.” (İbrâhîm Sûresi, 8).

Yani tüm mühlidlerin itikadî baktaki küfürleri, onların teorik akıl ve bilgi eksikliğine dönmektedir. Amel sahasındaki küfürleri de pratik aklın (akl-ı amelî) değerlerindeki işlevsizliğe matuftur. Bu durumlar, mutlak anlamda Ganî olan Allah'a hiçbir zarar veremez. O halde eğer Talâk Sûresi'nin son âyetindeki muhteva hasıl olmazsa, Zârîyât Sûresi'nin son bölümünde yer alan mazmun da hasıl olmayacaktır. Allah'ın kendi hedefine ulaşmaktan mahrum kaldığı kesinlikle söylenemez. Dolayısıyla bu açıdan O'nun kemalden yoksun olduğu da iddia edilemez. Bilakis şöyle söylenmelidir: İnsan kötü amelleri sebebiyle kendisinden beklenen kemale erişememektedir.

Bu bölümün sona ermesiyle Kur'ânî tefsir ve aklî ta'lillerin özü aydınlatılmış oldu. Burada bir yandan hilkatın hedefinin, bir yandan da bu bölümün konusunu oluşturan Kur'ân'ın gâî nizâmının *Nehcü'l-Belâğâ*'da nakledilenler ekseninde ele alınmasıyla yetinilmiştir. Hz. Ali (a.s) Ganî olan fâ'ilin, fiil vasıtasıyla elde edilecek özel bir hedefe ihtiyacının olmadığını şu şekilde açıklamıştır:

“Münezzeh ve Yüce olan Allah, mahlukâtı yarattığında onların itaatine ihtiyacı yoktu ve isyanlarından da emniyette idi. Zira O'na, isyan edenin isyanı zarar vermediği gibi, itaat edenin itaati de fayda vermez.” (a.g.e., 193. Hutbe).

“İtaat” ile kastedilen, fikrî ve amelî itaattir. Nitekim “isyan” ile kastedilen de bu ikisidir. Dolayısıyla, ne isabetli ilim sahibi muvahhidlerin tevhidi, ne de âbidlerin salih amelî olan ibadetleri Allah'a bir fayda sağlar. Aynı şekilde ne mühlidlerin teorik cehaleti (cehl-i nazarî) olan ilhâdi; ne de hüsrana uğramışların kötü amellerinden olan tuğyan ve şirk (cehl-i amelî), Allah'a bir zarar verebilir. Allah'ın fiili bir hedefe matuf olmasına rağmen, fâ'il yani mukaddes ilâhî zât, zâtına eklemenecek bir hedeften münezzehdir. *Nehcü'l-Belâğâ*'da insanın ve âlemin hedefli bir şekilde yaratıldıklarına dair gelen açıklamalardan biri de şudur:

“Allah sizi abes bir şekilde yaratmamıştır, sizi başıboş bırakmamış ne cehalete ne de körlüğe terk etmemiştir.” (a.g.e., 68. Hutbe).

“Yüce Allah kullarını, kolay olandan yükümlü tuttu, zor olandan yükümlü tutmadı. Aza karşı çok verdi. Zâtı mağlup edilerek kendisine isyan edilemez, zorlanmış olarak kendisine itaat edilmez. Peygamberleri oyun olsun diye göndermedi. Kitaplarını kullarına boş yere indirmedir. Gökleri, Yer'i ve ikisinin arasındakileri batıl olarak yaratmış değildir.” (a.g.e., 78. Mektup).

“Bu, kâirlerin zannıdır.” Dikkat edilmesi gereken şey şudur: Tedvînî Kur'ân'ın gâî nizâmının; Peygamberlerin gönderilişi ve nurânî sahife ve Kitaplarının nazil edilmesi olduğu bilinmelidir. Onlar birbirlerinin denetleyicisidirler (Müheymin). Hedeflerinin özü iki esas üzere mebnidir. Bunların her biri insan ruhu ve nefsinin boyutlarından bir bölümüne ışık tutar. Birinci hedef, insanın husûlî ve huzûrî boyutlarda eğitilmesidir. İkinci hedef ise

tezkiyedir. Bu eğitim ve tezkiyenin bir bölümü insan ruhunun teorik hedeflerinin tekniline yöneliktir, diğer bir bölümü ise insan ruhunun pratik düzlemlerde kemale erişmesini kapsar.

Sonuç

1- Mukaddime bölümünde *Nehcü'l-Belâğa*'da Kur'ân'ın yer alışının mihverini oluşturran unsurlara değinilmiş, *Nehcü'l-Belâğa* ile Kur'ân'ın içeriği üç bölümde mukayese edilmiştir. Emîre'l-Mü'minîn (a.s)'ın *Nehcü'l-Belâğa*'da bazı Kur'ân âyetleriyle istişhâdları; Kur'ân'ın hakikatini tarif ve tebyin konuları incelemeye tâbî tutulmuştur.

2- Kâmil insan, âlemleri kendisinde toplaması ve Allah'ın halifesi olması bakımından başlıbaşına tekvinî bir Kur'ân'dır. Tıpkı tedvinî Kur'ân'ın, aynı zamanda tekvînî Kur'ân olması gibi.

3- Emîre'l-Mü'minîn (a.s), Kur'ân'ın tanıtılması ve hedeflerinin açıklanması hususunda en yetkin ferttir; zira Ali (a.s), bir anlamıyla konuşan Kur'ân'dır ve bundan dolayı sessiz bir Kitap hükmündeki Kur'ân'ın hakikatine tümüyle âşinadır.

4- Bir sonraki bölümde Kur'ân'ın fâ'ilî nizâmı ele alınmış ve Kur'ân'ın, müteâlfî bir mebbe' ve Münezzeh olan Allah tarafından nazil edildiği ispatlanmıştır.

5- Dördüncü bölümde makalenin aslî konuları olarak; Kur'ân'ın içsel nizâmına, tefsirinin niteliğine ve sahih metotlarına teveccüh edilmiştir. Böylece gerçekte, o himmetli İmam'ın kılavuzluğunda gerçek ve sahih tefsirin, yanlış ve re'ye dayalı tefsirden ayırt edilmesi gerektiği ortaya konulmuştur.

6- Son bölümde ise Kur'ân'ın gâyî nizâmı açıklanmış ve bu nizâmın yüce hedeflerinden bahsedilmiştir.